

TOMRİS UYAR'IN GÜNLÜKLERİNDE “KADIN SÖYLEMİ”NİN İNŞASI

“Woman Discourse” in Tomris Uyar’s Diaries

Özge ŞAHİN*

ÖZ: Bu makalede 1960’ların sonunda çeviri ve öyküleriyle ilk çıkışını yapan ve 1970’lerden itibaren özellikle öykü türüne hem teorik hem kurmaca düzeyde sunduğu katkıyla yetkinliğini kanıtlayan Tomris Uyar’ın günlüklerini referans alarak “kadın söylemi”ni nasıl inşa ettiği tartışılacaktır. “Kadın yazar” “erkek yazar” ayrımına getirdiği itirazları 1960’lı ve 1970’li yıllardaki yazar profilinin yaygın kanaatlerini tartışmaya açmak için özellikle Uyar’ın kuşağındaki diğer kadın yazarların meseleye bakışı örnekler üzerinden değerlendirilecektir. Tomris Uyar günlüklerinde bir kadın yazar olarak gündelik hayatta yaşadığı çatışmaları doğrudan dile getirir. 1970’lerde ev içi emek başta olmak üzere toplumsal cinsiyet rollerine doğrudan itiraz etmez. Ancak 1980’lerde feminist bilinç belirginleşir. Her ne kadar Tomris Uyar, 1980’den sonra kadın hareketinin içinde yer alsa da, kadın söylemine eleştirel bir mesafeden bakmaya devam eder. Bu nedenle Uyar’ın “feminizm”le kurduğu ilişki ikirciklidir. Bir yandan erkek egemen topluma itiraz eder diğer yandan feminizmin bazı eğilimlerini eleştirir. “Kadın yazar”, “kadın duyarlılığı” gibi kavramlara itiraz etmesine rağmen toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan farkları yorumlamak ve eleştirmek için bu kavramları kullanmaktan geri durmaz. 1975’ten 1999’a kadar tuttuğu günlüklerinden Uyar’ın kadın söylemini inşa ederken yaşadığı dönüşümler açık biçimde takip edilebilir.

Anahtar Kelimeler: kadın, yazar, toplumsal cinsiyet, feminizm, günlük

ABSTRACT: This article discusses how Tomris Uyar, who made her debut in the late 1960s with her translations and short stories and proved her competence with her theoretical and fictional contributions to the short story genre from the 1970s onwards, constructed the ‘women’s discourse’ with reference to her diaries. The objections she raises to the distinction between ‘woman writer’ and ‘man writer’, and the views of other women writers of Uyar’s generation will be analysed through examples in order to open up the widespread opinions of the writer profile in the 1960s and 1970s for discussion. In her diaries, Tomris Uyar directly expresses the conflicts she experienced in daily life as a woman writer. In the 1970s, she does

* Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, ozge.sahin@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0068-4380

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Şahin

Geliş Tarihi / Received: 08.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 24.07.2024

Yayın Tarihi / Published: 20.01.2025

not directly object to gender roles, especially domestic labour. However, in the 1980s, feminist consciousness becomes evident. Although Tomris Uyar takes part in the women's movement after 1980, she continues to look at women's discourse from a critical distance. Therefore, Uyar's relationship with 'feminism' is ambivalent. On the one hand, she objects to the male-dominated society, on the other hand she criticises some tendencies of feminism. Although she objects to concepts such as 'woman writer' and 'woman sensibility', she does not refrain from using these concepts to interpret and criticise the differences arising from gender roles. In her diaries kept from 1975 to 1999, Uyar's transformations in constructing a female discourse can be clearly traced.

Keywords: Woman, writer, gender, feminism, diary

Cite as / Atıf: ŞAHİN, Ö. (2025). Tomris Uyar'ın Günlüklerinde "Kadın Söylemi"nin İnşası. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(29), 97-110. <https://doi.org/10.33207/trkede.1480657>

Yayın Tarihi	20 Ocak 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
Date of Publication	20 January 2025
Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes

Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

1960'ların ikinci yarısından itibaren Türkçede öykü türünün önemli isimlerinden biri olarak bilinen Tomris Uyar, aynı zamanda çevirmen ve eleştirmen kimliğiyle de tanınır. Bunun yanı sıra Tomris Uyar, 1975 ile 1999 arasında tuttuğu günlükleriyle de Türk edebiyatındaki günlük türü açısından ayrı bir yerde durur. Uyar, yaklaşık çeyrek asır boyunca günlük tutarak ve bunları önce dergilerde yayımlayıp ardından da kitaplaştırarak hem kendi yaşamının hem de Türkiye'nin çeyrek asırlık panoramasını çıkarmıştır. Uyar'ın günlükleri sayesinde hem Türkiye'nin toplumsal ve edebi alandaki değişimlerini hem de bir yazarın düşünsel dönüşümünü neredeyse adım adım takip etmek mümkündür. Bu makalede Uyar'ın 1970'lerden 1999'a kadar süren günlüklerine yakından bakarak nasıl bir "kadın yazar" söylemini inşa ettiği ele alınacaktır.

Tomris Uyar daha yazarlığının başlangıç anından itibaren toplumsal cinsiyet rollerini öykülerinde konu eden bir yazardır ama kadın hareketinin henüz etkin bir mücadeleye dönüşmediği 1960'lı ve 1970'li yılların sanat ve edebiyat ortamında varlık gösteren bir yazar olarak "kadın duyarlığı" ya da "kadın yazar" gibi tanımlara hayli mesafelidir. Hayatı egemen toplumsal ilişkilerin baskısı karşısında eşitsizlik, hatta ayrımcılıkla mücadele yolları aramasının örnekleriyle dolu olsa da ve öykülerinde kadının toplum içindeki yerini tartışsa da, yazarlığının erken döneminde temsilin alanındaki kadar bireysel bir hak arayışının sözcüsü olmaz. Tomris Uyar'ın hayatına özellikle kendi var oluşunu ortaya koyduğu çarpıcı örneklere yakından bakıldığında toplumsal cinsiyet rollerini, geleneksel ilişkilene biçimlerinin sorunlu yanlarını hem kendi deneyimleri hem de güçlenen kadın hareketinin etkisiyle zamanla kavradığını görmek mümkündür. Bu kavrayış yirmili yaşlarının sonlarından itibaren yavaş yavaş toplumsal dönüşümlere paralel bir bireysel dönüşümü içerir.

18 Mayıs 1975 tarihli günlüğüne kadınların sanat ortamında var oluşu için kadın yazar ya da kadın sanatçı olarak “kök salmış erkeklerin arasında üç-beş şaşkın kadınıız. Yazmayı-çizmeyi alışkanlıkla sürdürenler arasında, sanat yoluyla kendilerini ve toplumu anlamaya çalışan üç-beş acemi. ‘Yeni bir hayatın acemileri’ ama” diyecektir (Uyar, 2003a: 31). Her ne kadar kadınların edebiyat ve sanat ortamında “acemi” olduğunu dile getirirse de, bunun toplumsal cinsiyetle ilişkilendirildiğini, 1970’lerde feminist bakış açısının doğrudan dile getirildiğini söylemek zordur. Ancak zamanla Türkiye’deki kadın hareketinin değişimine de bağlı olarak bakış açısı farklılaşacaktır. Bu farklılaşma Tomris Uyar’a özgü, münferit bir olay değildir. Dönemin diğer kadın yazarlarında da feminizme farklı düzeyde tepkiler; itirazlar veya sahiplenmeler gözlemlenir.

Kadın Yazar Bilinci

1960’lı ve 1970’li yılların Türkiye’sinde özellikle kadın yazarların “kadınlık bilinci” 1980 sonrasına kıyasla hayli zayıftır. Duygu Çayırıcıoğlu’nun belirttiği gibi, “27 Mayıs 1960 darbesi sonrası gelişen toplumsal hareketlilik, sol akımın kazandığı ivme, dünya çapındaki ’68 dalgası ve feminizmin dolaylı da olsa etkileri, kadınları girift şekilde etkiler. Batılı ülkelerde feminist hareket ’68 dalgasının önemli bileşenlerinden olurken, Türkiye’de bağımsız bir kadın hareketinden bahsedilemez” (Çayırıcıoğlu, 2022: 33). Çimen Günay-Erkol da 1970’li yılların edebiyatını değerlendirdiği kuşatıcı yazısında, bu dönemde toplumsal cinsiyet meselesine metinlerde değinildiğini fakat kadınlık ve erkekliğin sorunsallaştırılmadığını ifade eder. Dolayısıyla toplumsal düzeyde hiyerarşik yapılanmaya itiraz eden kadın karakter sayısı yok denecek kadar azdır (Günay-Erkol, 2020: 817). Öykülerinde, romanlarında “kadın” meselesini işleyen yazarların “kadın yazar” vurgusu yapıldığında itiraz tonuna geçtikleri fark edilir.

Tomris Uyar, “kadın yazar” – “erkek yazar” ayrımına itiraz ederek bir yandan tam da 70’li yılların genel eğilimleriyle örtüşür bir yandan da “kadın yazar” etiketinin estetik dışı bir ölçüt olduğuna işaret eder. Tomris Uyar’ın bu “erken dönem” fikirlerini anlamak açısından *Yelken* dergisindeki soruşturmaya verdiği cevap hayli çarpıcıdır. Mübeccel İzmirli, 1968 yılında *Yelken* dergisi için dönemin önde gelen kadın yazarlarıyla bir soruşturma hazırlar. Bu soruşturmaya verilen cevaplar o dönemde “kadın yazar” tanımına nasıl bakıldığını gösterir. Tomris Uyar Ocak 1968 tarihinde “Kadınlık Durumu ve Kadınlarımız” başlıklı soruşturma cevabında yazarlığı cinsiyetler üstü bir konuma çeker:

"Kadın olmak, bir yazarın yazarlık işini güçleştiriyor ya da kolaylaştırıyor, o yazar, yazar değildir, kadındır. Şiirlerinde ya da hikâyelerinde 'kadınlığı'nın üstüne basar; sanki bu toplumda yaşayan herhangi bir kimse değil de erkeklerin zavallı çoğunluğundan kendini ayırmayı başarabilmiş, onlardan daha ince düşünen, duyan, acı çeken bir 'mutlu kadın azınlığı'nın temsilcisidir" (Uyar, 2011: 573).

Bu tavır münferit değildir. 1970'lerde de kuşağındaki bazı kadın şair ve yazar da Tomris Uyar gibi düşünür. Adalet Ağaoğlu ve Gülten Akın da "kadın yazar" ya da "feminizm" başlıklarına hapsedilmek istemezler. Adalet Ağaoğlu, 1977 yılında kaleme aldığı "Yazar Duyarlığı" başlıklı yazısında kadın yazara teşmil edilen naifliklere Tomris Uyar'la hemen hemen aynı noktalarda itirazını dile getirir:

"Nedir kadın duyarlığı? Kendine özgü, değişmez, bir etkilenme biçimi, değişik, özel duyurgaların dış dünyayı bambaşka anlamlarda algılaması ve bu algılamanın yine değişik bir biçimde dışlaştırılması mı? Bu dışlaştırma her zaman, her ortamda dirimsel değişmez ayrılığı izleyerek hep aynı mı kalır? (...) [Y]azar duyarlığının dışlaştırılması (bir yazar için kâğıt üstünde anlatımını bulması), algılananın, duyumsananın anlatılmasındaki ayrılık, değişmez dirimsel ayrılığa bağlı, onu izleyen bir ayrılık değil" (Ağaoğlu, 2014: 46).

Benzer biçimde Gülten Akın, Aralık 1977'de *Türk Dili* dergisinde yayımlanan "Kadın Yaratıcılığında, İnsanca Duyarlığa Evet" başlıklı yazısında Adalet Ağaoğlu'na yakın bir yerden konuşur:

"Sanat kendini özgürce dışavurma biçimidir. Kendini aşmadır. Kızlarımızla oğullarımız arasında bir ayırım yapmadan, çağdaş eğitimden geçirirsek ... analar kendi alinyazılarını kızlarının da alinyazısı olarak düşünmezse... o zaman kadın duyarlığından değil, insan duyarlığından söz edilecektir. Amaç bu olmalıdır. Yoksa 'kadın duyarlığı' gibi, çağdışı bir kavramı körükleyip şişirerek, kadın yaratıcılığını, sanatını genel yaratıcılık ve sanat içinde eski deyimle, bir 'ucube' olarak yeşertmek ve saklamak değil. Kadın bütün olumsuzluklara karşın, yaratıcılık alanının çeşitli yollarından girmesini, orada kişiliğini tamamlamasını ve göstermesini bildi" (Akın, 1983: 48).

1970'lerde ve hatta 1980'lerde de "kadın yazar" ifadesi bir tür ayırıştırma girişimi olarak görülür. Kadın yazarlar "kadın" kimlikleriyle değil, estetik güçleriyle edebiyat alanında var olma mücadelesi verdiklerini dile getirmiştir. Kuşkusuz bu itirazda "kadın duyarlılığı" gibi erkek dünyasının ikincilleştirerek değersizleştirmek istediği bir yazma biçimine hapsedilme tehlikesinden kurtulma çabası da etkilidir. Fatmagül Berktaş'ın da işaret ettiği gibi, "kadın yazar" ifadesi beraberinde birtakım sorunlar getirse de, nihai olarak cinsiyetin yazma deneyimini doğrudan etkilediği, yazara birtakım sınırlar çizdiği açıktır. Berktaş *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak* kitabının önsözü için kaleme aldığı "Kadın Olmak ve Yazmak ya da

Farklılık Fark Yaratır mı?” başlıklı yazısında “kadın yazar” kavramının Türkiye’de alımlanma tarihini analiz ederken Tomris Uyar ve kuşağı yazarların durduğu yeri de açıklamış olur:

“Oysa, biyolojik olmaktan çok kültürel olarak üretilen kadınlık ya da erkeklik kimliği, kişinin varoluşunu ve bu arada yaratım sürecini ve yazma eylemiyle olan ilişkisini, tıpkı şu ya da bu sınıftan olması gibi, etkiliyor. (...) Kadınlar için ‘ben’ diyebilmek ve kendini dile getirmek, başlı başına zor bir şey. Egemen kültür, kadına etkin ve özerk bir özne olma hakkını pek az tanıyor. Bu kültürde kadının simgeleyen, temsil eden olması çok güç, çünkü kendisi bir simge. (...) Kadının kalemi eline alıp kendisini dile getirmeye, kendi adını kendisi koymaya, ve simge olmaktan çıkıp simgeleyene dönüşmeye kalkışması, yerleşik ilişkileri tersyüz etme ve erkeğin tanımladığı doğa/kültür ayrımını hiçe sayma anlamına geldiği için egemen ideolojik yapıya yönelik bir tehdit, iktidar konusunda bir hak iddiası demek” (Berktaş, 1998: 9-11).

Her ne kadar yazma deneyimi ve toplumsal cinsiyet arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkün olsa da, Tomris Uyar ve aynı dönemde yazan kadın yazarlar, farklı nedenlerle “kadın yazar” tanımını kabul etmezler. Bunu Tomris Uyar’ın günlüklerinde daha açık biçimde takip etmek mümkündür.

1970’lerin Gündükümleri: Aydın-Kadın Tavrı Takınmak

Tomris Uyar, 1975’ten itibaren günlüklerini yayımlamaya başlar ve bunu 1999’daki Marmara Depremi’ne kadar sürdürür. Uyar’ın günlüklerinde onun hayata, edebiyata, siyasete bakışını görmek mümkündür. Çoğu zaman ironik bir üslubu tercih eden Uyar, kadın meselesine bakarken de eleştirelliğin bir sonucu olarak yer yer ironikleşir. 24 Ekim 1975 tarihli günlüğünde “kadınlar yılı”nda yapılanlara hayli alaycı biçimde yaklaşır: “Bu yıl ‘Kadınlar Yılı’ydı. Bunu da en çok önemsiz kadın dernekleriyle özel yaşamlarında karılarını evlerine kilitleyip başka kadınlar için cinsel özgürlük isteyen feminist erkekler dert edindi” (Uyar, 2003a: 82). Böylece Uyar, “feminist” sözünün beraberinde birçok olumsuzluğu da getirilebileceğine işaret eder. Benzer biçimde dönemin baskın Marksist eğilimiyle de alay eder ve onların kadına yaklaşımını da eleştirir: “Edebiyat kesiminde ‘Kim daha Marksist’ yarışı kıyıcı bir hızla sürdü. Yıl boyunca yetkin edebiyat örnekleri değil, makale sayılabilecek romanlar, inceleme-şiiirler, eleştiri-hikâyeler okuduk genellikle. Belli başlı kadın sorunu şöyle konuldu: aydın kadın, devrimci erkeksiz olamaz. Mutlaka birine yamanmalıdır” (Uyar, 2003a: 83).

Dönemin bazı feminist söylemlerini eleştirdiği gibi, baskın eğilimin kadına yaklaşımını da eleştirir Uyar. Yalnızca kamusal meselelere değil, özel alanındaki ilişkileri de cinsiyet rolleri açısından ele alır. Şaşırtıcı biçimde bu yıllarda cinsiyet rollerini ele alırken “kadınlık bilinci” açık biçimde devrede

değildir. Uyar, günlüklerinde erkeklerle daha iyi geçindiğinden, kadınlara nazaran daha çok erkek dostu olduğundan, erkeklerin onu "kadından saymayıp kendi aralarında dertleştigin"den (Uyar, 2003a: 89) söz eder. Anlattığı gündelik hikâyeler dönemin ilişkilerini doğrudan gözlemleyebilmek açısından hayli önemlidir. Bu gündelik deneyimlerde "erkeklik halleri"nden duyduğu rahatsızlığı da dile getirir. Ancak bu rahatsızlığın "toplumsal cinsiyet rolleri"yle hayli dolaylı ilişkilendirildiği fark edilir. 1 Aralık 1975 tarihli gündökümünde, erkeklerin eşlerini aldatma hikâyesini dinledikten sonra "tıksinti boğazıma kadar yükseldi" der ama bunun nedeni "erkeklik hali" değil de, "çoğu[nun] daha ergenleşmemiş [olmasıdır]". Çözümü de şöyledir: "Onları ya karıların ya da analarının elinden almamız gerekiyor, çünkü kendilerinde değil" (Uyar, 2003a: 89). Uyar'ın yanlış gördüğü davranışı toplumsal cinsiyetle şekillenmiş erkeklik davranışlarının sonucu olarak görmediği açıktır. Aksine "erkeklik bilinci"nden kurtulmak yerine erkekleri kurtaracağı bir çözüm geliştirmeye çalışır gibidir.

Tomris Uyar'ın bu yıllarda toplumsal cinsiyete kadınlık bilincinin içinden yaklaşmadığına çarpıcı bir örnek eşi Turgut Uyar'la kurduğu ilişkiyi anlatma biçiminde de belirginleşir. Turgut Uyar için televizyon çekimine gelen ekibe kahve getirmesini ve yazar kimliğiyle anılmamasını dert etmediğini söyler.¹ 1970'lerin içinde "ünlü şairin eşi" konumunu kabullenmek için argüman geliştiren Tomris Uyar, 1980'lere gelindiğinde toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayarak en başta bu konuma itiraz edecektir.

1970'lerde toplumsal cinsiyet konusunda ikircikli bir tavrının olduğu da dikkate çeker. 12 Haziran 1976'da ev içi emek ile yazma deneyimi arasındaki ilişkiye dair şunları söyler:

"Daha önce birkaç kere, ev işlerine, yazıya ayırdığım zamanın birkaç katını ayırdığımı yazmış ya da sezdirmişim. Aslına bakılırsa, ev kadınlığımdan, analıktan kaytarılarak, ev zamanından çalınarak yaratılan ürünleri ille de saygın bulamıyorum. Gelgelelim tavaların yağlarını sıyrıp tıkalı muslukları açarken yitirdiğimiz zaman hiç de az değil. Hem elinizi kurular kurulamaz masanın başına

¹ "Turuncu Badanalı Mutfaktan Pasajlara Tomris Uyar'ın Sofraları" adlı yazımda bu konuya değinmiş ve şu sonuca varmıştım: Tomris Uyar'ın "rahatsızlığının nedeni kahve sunmasının teklif edilmesi değil, kendisinin en başta bunu reddetmesidir. Şöyle der: 'Gün boyu aydın-kadın tavrı takınmakla suçladım kendimi'...Bir yazar olarak değil kahve sunan eş olarak görünme meselesini kendini suçlayarak çözer: 'Bir kadın bir erkeğin çamaşırını yıkıyorsa, yemeğini pişiriyor, evini ev ediyorsa, mutlaka onun dünyasının bir parçasıdır; bunu gizlemek çoraklıktır'" (Şahin, 2023: 80).

oturamıyorsunuz, otursanız bile yazma havasına kolaylıkla giremiyorsunuz” (Uyar, 2003a: 126).

Özellikle “ev zamanından çalınarak yaratılan ürünleri saygın bulmama” ifadesine dikkat edilirse, Uyar’ın “kadın yazar” tanımına itirazı da bir kez daha fark edilir. Ev içi ve yazma arasındaki ilişkide Uyar’ın ev içi emeği toplumsal cinsiyetle doğrudan ilişkilendirmediği görülür. 1970’lerin içinde henüz feminist bilinç yeterince baskın değildir.

Yine 1970’lerin genel havasını anlamak açısından Uyar’ın *Elele* dergisinin çıkışını anlattığı 22 Eylül 1976 tarihli günlük hayli çarpıcıdır. Kadın hareketinin Türkiye’deki gelişiminde önemli bir adım olarak görülebilecek *Elele* dergisinde ayda bir yazması istendiğinde, Tomris Uyar bu dergiyi “feminizm”le ilişkilendirmez. “Türkiye’de ilk kez, kadın-çocuk sağlığına, sağlık sorunlarına ciddi olarak eğilen bir dergi çıkacakmış: *Elele*” der (Uyar, 2003a: 154). Bu dergide yazıp yazmayacağına karar vermek için “kimlere sesleneceğinin dökümünü yap[maya]” çalışır. Buna göre derginin muhtemel okurlarını iki grupta toplar: “eğitimle ilgilenen... güzel bebek posterlerine düşkün genç kızlar” ve “kanserden korkmamayı meslek edinen mutsuz ev kadınları”. Bu muhtemel okurlar Tomris Uyar’ın hoşuna gitmez, onun seslenmek istediği okur şöyledir:

“[K]anserden çok geç kalmaktan korktuğumdan, babalarla oğullara da seslenmek istiyorum. Karılarıyla kızlarının dırdırından, oğullarının miskinliğinden, başıboşluğundan usanmış babalara... Bol renkli, gösterişli dergiler dışında okunacak hiçbir şey bulunmayan evlerde, Türkiye’nin sorunlarıyla ilgilenmeye uğraşan delikanlılara. Onlar, reklamların öğütlerinden asla dışarı çıkmayan kız kardeşleriyle analarına takılmak için nasılsa göz gezdirecekler dergiye” (Uyar, 2003a: 155).

Uyar’ın kadın okurlar yerine erkek okurları tercih etmesi şaşırtıcı görünür. *Elele* dergisinin kadın okurlarından pek umudu yoktur (yine de *Elele*’de uzunca yazacak, ölümünden sonra da bu dergideki yazılar Handan İnci tarafından *Aşkın Yıpranma Payı* adıyla kitaplaştırılacaktır).

Tomris Uyar’ın gündökümlerinde 1980’lere geçilmeden hemen önce Amerika ziyareti sırasında katıldığı “eşitlik” konulu etkinliklere bir hayli yer verilir. Uyar açısından bu deneyim bir karşılaşma ya da değişim açısından ele alınmaz ama eşitlik meselesi, mutfak işlerinin paylaşılması gibi konular hakkında bir hayli olay anlatılır ve yorumlanır. Uyar’ın toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda en yoğun yazdığı zamanlardır Amerika günleri. 1977’deki Amerika gezisinden birkaç yıl sonra Türkiye’deki toplumsal

hareketliliğe bağlı olarak Uyar'ın gündökümlerinde toplumsal cinsiyet vurgusu da yoğunlaşacaktır.

1980'lerin Gündökümleri: Yeni Bir Söyleme Doğru

1980'lerde kadın hareketinin örgütlü hale geldiği ve hızlı biçimde kamusal bir meseleye dönüştüğü sıkça dile getirilmiştir. Kadın hareketinin öncü isimlerinden Şirin Tekeli, 1990 yılında yazdığı bir yazıda Türkiye'deki kadın hareketini tarihsel olarak değerlendirirken üç dönemden söz eder. Tekeli'ye göre, "Türkiye'de feminizm ilk kez 1980'lerde gündeme gel[memiştir]. Tersine kökleri 19. yüzyılın sonlarına giden neredeyse yüzyıllık bir tarihi geçmişi vardır" (Tekeli, 1995: 30). Üç evreye ayrılan bu tarihin ilkinde "Doruk noktasına II. Meşrutiyet döneminde, 1908'de, kadınların kurdukları çok sayıda dernek ve çıkardıkları yayımla ula[şılmıştır]" (30). İkinci evre ise ilk hareketin taleplerinin kabul edildiği ve kadına yasal statüsünün verildiği Cumhuriyet'in ilk yıllarıdır. Şirin Tekeli bu dönemi, "devlet feminizmi" (Tekeli, 1995: 30) olarak adlandırır. 1970'lere gelindiğinde ise sosyalist eğilimli gençlik hareketinin içinde kadının "yasalarda var olduğu iddia edilen eşitliğe karşın eşit olmayan bir 'cins grubu' oluşturduğu[nun]" (32) kabul edildiği eşitlik bilinci doğmuştur. Ancak Tekeli'ye göre, "1970'lerin sonunda gelişen bu söylemde, kadınların ezilmesi ya da o günün terimleriyle ifade edilirse 'kadın sorunu', Marxizmin antifeminist tahlillerine dayandırılmıştır" (32). Yukarıda da belirttiğim gibi, 1970'lerin içinde kadın yazarların "kadın yazar" tanımına mesafeli yaklaşmasının ardında bu yılların baskın eğiliminin izdüşümünü bulmak mümkündür. Şirin Tekeli, Marxizmin antifeminist tahlilleri nedeniyle "kadınların bilinçlenmesi bakımından Batı'ya göre en az on yıllık bir zaman[ın] yitirildi[ğini]" (Tekeli, 1995: 33) iddia eder. Tekeli'ye göre, "Feminizmin keşfedilip dillendirebilmesi ... ancak 1980 askeri darbesinin bütün siyasi kuruluşlara, bu arada özellikle Marxist sola indirdiği darbenin ardından gündeme gelebilmiştir" (33). 1980'lerdeki kadın hareketinin aktörlerinden biri olarak Şirin Tekeli, feminizmin kamusallaşmasının 1982'den sonraki tarihini de şöyle aktarır:

"1982-1990 yılları arasında öncelikle İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde, az sayıda, küçük grupların katıldığı, ama anlamlı bir dizi eylem yapıldı: 1982'de İstanbul'da YAZKO tarafından Gazeteciler Cemiyeti'nde düzenlenen "feminizmin" kamuoyu önünde ilk kez açıkça savunulduğu sempozyum; 1983'te [YAZKO] Somut dergisinde yayımlanan feminist kadın sayfası; 1984'te İstanbul'da kurulan Kadın Çevresi kitap kulübü ... gibi. Bu eylemler ve bunlar üzerine toplumun hemen her kesiminde başlayan tartışmalarda ... kadın hareketi, kamuoyunda meşruluğu giderek kabul gören bir hareket haline geldi" (Tekeli, 1995: 34).

1980’lerdeki kadın hareketinin kamusallaşmasında etkili olmuş bazı etkinliklerin içinde Tomris Uyar da vardır. Günlüklerinde katıldığı konferansları ve bunlara dönük eleştirilerini de dile getirir. 1980’lerde kadın hareketi sayesinde toplumsal bir bilinçlenme yaşanırken yazarların da bundan etkilenmesi kaçınılmazdır. 1970’lerin Marxist yazarları kadın hareketinin yeni perspektifiyle meseleleri yeniden değerlendirirler. Tomris Uyar’ın öykülerinin yanı sıra özellikle günlüklerinde bu yeniden değerlendirmenin izlerini bulmak mümkündür. Aşağıda günlüklerinden takip edilebileceği gibi eleştirel bir tavırla 1970’lerdeki fikirleri revize ederken ikircikli bir konuma yerleşir. Bir yandan feminist hareketin parçasıdır ama bir yandan da kadın merkezli yaklaşımın bazı sorunlarına işaret eder.

Tomris Uyar, tıpkı 1970’lerde olduğu gibi, 1980’lerde de feminizm şemsiyesi altında geliştirilen bazı tavırlara itiraz eder. 21 Nisan 1980 tarihli günlüğünde, kadınların çalışma yaşamına atılması hakkındaki bir sempozyumda oturum başkanlığı yaptığını aktarır sempozyuma katılan Gisèle Halimi’nin feminizmi araçsallaştırdığını söyler:

“Bayan Halimi, uğraşının başında, genel olarak ezilen ulusların insanlarının, özel olarak ezilen kadınların davasına gerçekten baş koymuş, çok önemli katkılarda bulunmuş biri. Ne var ki, bugün artık yalnızca feminist değil; ‘feminist’ olmuş, feminizmi bir geçim kaynağı olarak kullanıyor, kendi ülkesinde bu yoldan parlamentoya girebilmeyi de başarmış. Yalnızca kalıplarıyla ayakta duran, çoktan iç-yükü boşalmış kavramlarla konuşuyor” (Uyar, 2003a: 322).

Uyar’ın feminizmin bir tür popülizme dönüşmesine itirazı vardır. Buna rağmen 1980’lerde kadın hareketine bağlı olarak “kadın yazar” açısından meseleye bakma Uyar’ın günlüklerine sızmaya başlar.

4 Haziran 1984 tarihli günlüğü, yazmak ve cinsiyet arasındaki ilişkiye geniş biçimde odaklandığı bir yazıya dönüşür. Cem Taylan’ın “Evrimdeki Estetik” yazısından Uyar, “Batı’daki kadın şairlerin geçmişteki acı serüvenleri” üzerinden kadınların yazma biçimlerinin nasıl şekillendiğini aktarır. Buna göre, “yüzyılın başında yaşayan kadın yazar, hiç kuşkusuz yaşadığı toplumda kişisel görüşleriyle olayların gidişinde söz sahibi olmak isteyecek kadar sorumludur, buna hazırlıklıdır da ne var ki yaşamın arenasına çıkması olanak dışıdır” (Uyar, 2003a: 391). Böyle bir durumda kadın yazarın birtakım çözümler üretmesi gerekir. Bunlardan ilkinde, “kimi ünlü kadın yazar bu durumda takma bir erkek adı benimseyerek toplumca kabullenmeyi umar. Bu yazarlar en az erkekler kadar bilgili, bilinçli olduklarını kanıtlamak için topluma ve ilişkilere değgin [dair] görüşlerini

'cinsiyet-üstü bir aydın' diliyle açığa vururlar" (Uyar, 2003a: 391). "Cinsiyet-üstü aydın" ifadesi dikkat çekicidir. 1970'lerin kadın yazarlarının "kadın yazar" tanımına itiraz etmesinin altındaki nedenlerden biri de "cinsiyetler-üstü" bir konuma işaret etmektir. Uyar'a göre bu "cinsiyetler-üstü aydın" konumunu benimseyen kadın yazarlar, "kendi özel dünyalarını saklı tutarak ortak dış dünyada bir yer edinmeye çalışırlar"² (Uyar, 2003a: 391). Buna karşılık "kadın yazar"ın seçebileceği ikinci bir yol daha vardır: "Bazı kadın yazarlarsa her şeyi göze alıp 'itirafçı', içdünyalarını açıklayıcı bir yol seçerler. Zekâlarını cömertçe kullanıp yazılarında buruk bir alaycılığa bolca yer vererek haklarını kısıtlayan topluma, sevgilide ya da kocada somutlanan erkek'e ince, üstü örtülü sitemler yağdırırlar" (Uyar, 2003a: 391). Günlüğün devamında kadın yazarların yazma biçimlerini ve bunlardaki sorunları ele alan Uyar, günlüğünü ev içi emekle bitirir. 1970'lerde ev içi emeği kabullenme eğiliminde olan Uyar, artık ev içi emeğin cinsiyetle ilişkisini öyküde nasıl temsil edeceğini açık biçimde sorgular: "Çetrefil sorunlar bazen çok basit bir soruda somutlanabilir. Kişi olarak dünyayla değişmeye, günü kovalamaya düşkün bir kadın yazarsanız öykünüze bugün de 'kabak kızartmaktan mutluluk duyan bir ev kadını' koyar mısınız? Kendiniz kabak kızartmayı hâlâ sevseniz bile?" (Uyar, 2003a: 393). 4 Haziran 1984 tarihli günlük Uyar'ın toplumsal cinsiyet bağlamındaki değişimini açık biçimde görmeye imkân verir. "Kadın yazar" tanımından duyduğu rahatsızlığı dile getiren Uyar, artık bu tanımlama sayesinde mümkün hale gelen yorumları aktarmakta ve bu yorumlara eklenen sorular sormaktadır. 1980'lerde günlüklerindeki toplumsal cinsiyet vurgusu zamanla daha yoğunlaşacaktır.

Tomris Uyar'ın cinsiyete yaklaşımındaki vurgunun artması bir yana, onun yazar kimliğine dönük cinsiyetçi tutum da birtakım tepkiler vermesine neden olur. 1986'da yazdığı "Sözlük'ten Dedikodu'ya" başlıklı günlüğünde, Behçet Necatigil'in sözlüğüne yapılan eklemelerdeki cinsiyetçi yaklaşımı eleştirir. Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*'nün yeni baskısına Tomris Uyar ve Sevgi Soysal'ın evlilikleri eklenirken evli oldukları erkek yazarların biyografisine bu bilgi işlenmemiştir. Uyar, cinsiyetten kaynaklanan bu biyografi farkını şöyle yorumlar: "Bir sözlüğün bir dedikodu

² Deniz Kandiyoti, "Türk Romanında Kadın İmgeleri" yazısında Halide Edip'i "Milliyetçi Uzlaşma: Cinsiyetsiz Kadın" ara başlığıyla ele alır ve şöyle der: "Adıvar'ın romanları Cumhuriyet Türkiye'sinde kadınların kamusal hayata hangi koşullarla kabul edilebileceklerini ifade eden bir mecazdır: cinsiyetsiz ve kadınlıklarından sıyrılmış olarak" (Kandiyoti, 1997: 145).

kılavuzuna dönmesi, toplumumuzun aydın kesiminde bile kadına/kadın yazarın kişisel yaşamına duyulan saygı (!)'nin ibret verici bir belgesi” (Uyar, 2003b: 63) Kadın yazarın evlilik kurumunun içinden biyografisinin sunulması, toplumsal cinsiyetin nasıl işlediğini gösteren bir örneğe dönüşür. Uyar, her ne kadar “kadın yazar” tanımına itiraz etse de, bu tanımlamanın yarattığı sonuçlara birebir maruz kalmaktadır. (Ayrıca bu tür bilgiler Tomris Uyar’ın özellikle günümüzde magazinel biçimde ele alınmasına yol açacaktır).³

1980’lerde kadın hareketi yükselişe geçip feminist bilinç oluşmaya başlarken Tomris Uyar da bu bilincin oluşumuna katkı sunanlar arasındadır. Ancak onun kadın hareketiyle, feminizmle kurduğu ilişkinin ikircikli olduğu gözlemlenir. Kadın hareketinden yanadır ama aynı zamanda eleştirelliği elden bırakmaz. Bu nedenle de kadın hareketine doğrudan angaje olmaz. Yine de hem günlüklerinde hem söyleşilerinde hem de öykülerinde “kadın meselesi”nin 1980’lerde daha geniş yer tuttuğu açıktır. 1970’lerde meseleleri daha çok sınıf açısından ele alırken artık cinsiyet önemli bir mesele haline gelmiştir. *Gecegezen Kızlar* (1983) ve *Otuzların Kadını* (1992) kitaplarının sadece adına bakınca bile bunu görmek mümkündür. Tomris Uyar’ın Türkiye’deki kadın hareketinin gelişiminin izdüşümü olarak kadın duyarlılığı vurgusunun arttığı açıktır ama eleştirel bakış da devrede kalmaya devam eder.

“Erkekçe Kadınlık” adını verdiği 1995 tarihli günlüğüne feminizmi eleştirel biçimde değerlendirmek için şu çağrıyla başlar: “Kökü çok eskilerde yatsa da hâlâ üstünde konuştuğumuz feminizm akımını önyargılardan, kadınca ve erkekçe bakışlardan bağımsız, serinkanlı bir biçimde incelememiz gerekmiyor mu artık?” (Uyar, 2003b: 282). Uyar’a göre feminizm konusunda “kimi tutucu kadınlarca da benimsen[diği] için daha yaygın olan” birtakım önyargılar vardır: “Kadının yeri evidir”, “Kadının yapısı temelde duygusaldır”, “Feministler erkek düşmanıdır” vb. Uyar, bunlarla ilgilenmez ama feminizme bazı eleştiriler yönlendirir. Bunlardan ilki, “feministlerin kültür ve sınıf farkı gözetmeksizin bütün kadınları kadın olmakla birleştirmeleridir” (Uyar, 2003b: 282). 1970’lerin tortusu sayılabilecek bu eleştiriye ikinci bir eleştiri ekler: “Feministlerin çoğunun yaşadıkları ülkenin güncel, somut kadın sorunlarından çok feminist edebiyatla ilgilenmeleri” (Uyar, 2003b: 283). Tüm eleştirilerine rağmen

³ Tomris Uyar’ın evlilikleriyle popüler kültürde yer almasını, Uyar’ın “dedikodu tümörü” kavramını kullanarak şurada ele almıştım: Özge Şahin, (2020), “Bitmeyen Bir Devrim”, *Ecinniler*, (2), 16-22.

feminizmin kültürdeki dönüştürücü etkisine de işaret etmekten geri durmaz: "Yine de ister güncel politikada ister kalıcı siyasette her ciddi akımın ilk hızı geçtikten sonra da birtakım izler bıraktığı kesin. Feminizme karşı olanlar bile onun aracılığıyla kendilerini, çevrelerini, kadın-erkek ilişkilerini yeniden gözden geçirdiler" (Uyar, 2003b: 283).

Tomris Uyar'ın da belirttiği gibi, feminizm ona karşı olanlar dahil herkesi bir biçimde dönüştürmüştür. Uyar'ın günlükleri takip edildiğinde onun da ev içi işleri kadının görevi saymayı kabullenen, "kadın yazar" ifadesini sorunlu bulan bir konumdayken ev içi emeği öyküde temsil etmeyi soruna dönüştürdüğü, kadının yazma biçimini anlamak için "kadın yazar" kavramını kullandığı bir konuma geçtiği görülebilir. Bu yer değişikliğinde kadın hareketinin etkili olduğu açıktır.

Sonuç

Tomris Uyar klişelerle kuşatılmış, özümsememiş bir ideolojinin parçası olmayı değil, kadın yazarlığının bunları aşan, kendini tek bir ideolojiye hapsetmeyen bir açıklığı barındırmasından yanadır. Yıllar içinde geçirdiği dönüşümün günlüklerine yansıyan tarafı daha çok gündelik yaşamın zorluklarıyla baş etme, evlilik, kadın yazar olmak gibi başlıklarda karşılık bulur. Tomris Uyar'ın özellikle gündelik yaşamda kadına atfedilen rollerde yaşadığı çatışmalar ve bu çatışmalara karşı tavrı yıllar içinde eşitliğin vurgulanmasına odaklanır.

Tomris Uyar'ın 60'ların sonu ve 70'li yıllarda "kadın yazar" ifadesine karşı koyduğu mesafe tam da bu kültürel iklimin etkisiyle yazar kimliğini cinsiyetler üstü bir konuma çekmesinden kaynaklanır. Kuşağındaki diğer kadın yazarlar gibi o da kadın olma hâlinin yazarlık söz konusu olduğunda "kırılgan, duyarlı kadın yazar" kategorisine çekilmesine itiraz eder. 1970'lerde "kadın yazar" konumuna getirilen itiraz dönemin etkisiyle politik bir içeriğe de sahiptir. Uyar "kadın yazar" tanımına 1990'larda da itiraz eder ama artık politik bir tepkiden daha çok estetik kaygı öne çıkmıştır.

Her ne kadar Tomris Uyar'ın "kadın yazar" söyleminin inşasında tarihsel bir değişimden söz etmek mümkünse de, aynı zamanda Uyar'ın bu söylemle ikircikli bir ilişki kurduğunu da belirtmek gerekir. Uyar bir yandan erkek egemen dünyanın yerleşik değerlerine diğer yandan feminizmin bazı eğilimlerine aynı anda itiraz eder. "Kadın yazar" gibi tanımlara yaklaşımında açıkça görüldüğü gibi, hem belli bir mesafede kalarak eleştireliliğini korumak ister hem de bu kavramı işlevsel kılabileceği zaman kullanmaktan geri durmaz. Tomris Uyar'ın feminizmle de benzer bir ilişkisi vardır. Feminist

söylemi bir yandan dışlar diğer yandan içerir. Uyar'ın orijinal konumu tam da bu ikircikli tavrından kaynaklanır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Adalet (2014), *Geçerken*, Everest Yayınları, İstanbul.
- AKIN, Gülten (1983), *Şiiri Düзде Kuşatmak*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- BERKTAY, Fatmagül (1998), *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak*, Genişletilmiş 3. Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul.
- ÇAYIRCIOĞLU, Duygu (2022), *Kadınca Bilmeyişlerin Sonu / 1960-1980 Döneminde Feminist Edebiyat*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ERKOL-GÜNAY, Çimen (2020), “Yetmişli Yıllarda Edebiyat”, Haz. Mete Kaan KAYNAR, *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 793-817.
- KANDİYOTİ, Deniz (1997), “Cariyeler, Fettan Kadınlar ve Yoldaşlar: Türk Romanında Kadın İmgeleri”, *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, Şirin (1995), “1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar”, Haz. Şirin TEKELİ, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 15-50.
- UYAR, Tomris (2003a), *Gündökümü / Bir Uyumsuzun Notları I*, YKY, İstanbul.
- UYAR, Tomris (2003b), *Gündökümü / Bir Uyumsuzun Notları II*, YKY, İstanbul.
- UYAR, Tomris (2011), *Kitapla Direniş*, Haz. Handan İNCİ, YKY, İstanbul.
- ŞAHİN, Özge (2020), “Bitmeyen Bir Devinim”, *Ecinniler*, 2, 16-22.
- ŞAHİN, Özge (2023), “Turuncu Badanalı Mutfaktan Pasajlara Tomris Uyar'ın Sofraları”, Ed. Nahit KAYABAŞI, *Kum Taneciklerinin Anlatıcısı: Tomris Uyar Sempozyumu*, Nilüfer Kütüphane, Bursa, 75-83.